

Bogdonyň ölümi / nowella

Category: Ertekiler,Hekaýalar,Kitapcy

написано kitapcy | 22 января, 2025

Bogdonyň ölümi / nowella

BOGDONYŇ ÖLÜMI

Şu günüki okaýan Ulan-Batoryň haýsam bolsa bir mekdebinde okaýan çagalaryň sanyň, halk häkimiýetiniň ilkinji ýyllarynda bütin Mongoliýa boýunça okaýan çagalaryň sany bilen bir deňeşdirip görün, şonda siz deňeşdirip oturasy zadyň ýokdugyna derrew gözüñizi ýetirersiňiz. Ömürlük sowlup giden şol öňki wagtlarda halkyň okamaga mümkünçiliği bolanlary az-az bolardy. Bir wagt Altanbulak şäherinde ilkinji başlangyç mekdep açylanda, onuň guramaçsysy paýtagtda ýaňja ýörite uçılışäni gutaran bir ýaşajyk ýigdekçe boldy. Ol ýigdekçe soñ, elbetde, tanymal adam bolup gitdi. Demirgazyk araçäkler garamagynda bolan ministrlık töwerekträki obalardan Altanbulaga ýigrimä golaý çagany getirip, okatmagyň aladasyny etdi. Gürrüň berişlerine görä, olaryň biri şähere giriliberlende ýabydan ýykylyp, elini agyrdýar. Ony yzyna gaýtarýarlar. Yöne şol yzyna gaýtarylana derek başga birini tapmaly bolýar. Yzyna bir topar çagany tirkäp, garry milisioner biziň obamyza geldi. Ol goltugyndan gyzyl zolakly bir kagyz çykardy-da, ony meniň ejeme görkezip: "Watan siziň ogluňzy okuwa iberýär" diýdi. Içiňi ýakaýyn diýen ýaly şol wagt kakamam öýde ýokdy. Uly basga galan ejem bilen enem hem birbada näme jogap berjeklerini bilmän, "Şu wagt oglany alyp gider ýaly sadam ýok ahyryn" diýip, kellelerine gelen zady aýdyp goýberdiler.

– Aý, onuň bir ýagdaýy bolar, meniň bilen syrtlaşar ötáýder – diýip, milisioner maňa ýüzlendi. Hany tizräk şaýyň tyt, mekdebe gidersiň.

Men delalar isläp bir ejemiň ýüzüne seretdim, bir-de enemiň, yöne olaram näme ederlerini bilmän, seslerini çykarmış durdular.

– Belki, kakasy gelýänçä garaşarys? – diýip, ahyry enem özünü

dürsäp sorady.

— Ýok, ýok, wagt ýok. Ukazy gördüniz dälmi? Ýör hany oglan. Enem hysyrdanyp, burhanyň öñündäki ysygy ýakdy. Sandyjagy açyp, içi süýtlije bukjany goltugyma dykdy-da, özuniň ýumşak dodaklary bilen meniň ýaňagymdan şapladyp ogşady. Soňra ejem hoşlaşyp meniň başymdan sypalady. Biziň aýrylysygymyz gyssanmaç boldy, öyüň ýanynda bize beýleki çagalaram garaşyp duran eken. Milisioner meni syrtyna mündürdi, biz ýola düsdük. Yzyma bir gaňrylyp seretsem, ejem biziň ugrumya süýt serpip duran eken. Meniň gözlerim ýaşdan doldy, şondan soň hiç zat görmedim.

Men şol bir wagtky güýz günleriniň birinde nähili duýgulary başymdan geçirenimi aýdaýynmy? Milisioneriň egin-başyndan deriň ysy gelýärdi, onuň "klas" diýip häli-şindi ýolboýy gaýtalap gelýän sözünden bolsa meniň gorkup, endamym tikenekleyärdi... Altanbulagyň we onuň jaýlarynyň maňa şeýle uly bolup görnendigini, köcedäki adamlarynyň bolsa şeýle köp bolup görnendigini neneňsi gürrüň bermejek! Ýok, men gowusy, mekdepde ilkibada ähli kişiden: aşpez hytaýdanam, Okaragöz Hurçi diýen lakamy bolan duran, gyňyr garaýyşly mugallym aýaldanam gorkup ýörsümden başlasam öýdýän. Çotgajygyň meniň elimde diýen etmejek bolýandygyny, harplaryň bolmalysy ýaly bolup çykman, gaty erbet ýazylýandygy meniň ýadyma düşýär. Biz mugallym aýalyň yzyndan sesleri, bogunlary gaýtalaýardyk. Äpişgeden bolsa gökje dumana gallanyp oturan daşdaky daglar görünýärdi, köceden atlylar atlaryny çapdyryşyp geçip gidýärdiler we çagalaryny elinden tutuşyp, gartaň aýallar hondanbärsi bolşup barýardylar. Okaragöz Hurçiniň jaň kakaryna biz sabyrсыzlyk bilen garaşýardyk.

Emma günler geçdi, bizem dura-bará täzece ýasaýşa öwrenişdik: agşamlaryna pähimdar han Bodi hakynthaky ertekileri diňleýärdikN ony aýdyp berýänem ýene şol Okaragöz Hurcidi. Ýone her hili bolsa, ýüregimiz öyi küýsär durardy. Wagtal-wagtal bolsa, aýaklaryň özi öye garşy dartyp duran ýaly bolýardy.

Ýaz çykdy. Biz okamany öwrendik, çotgajygam indi barmaklaryň erkinden çykyp bilmeýärdi. Howanyň gowy günleri sapakdan soň,

biz oglanlar bolup, şäherde hezil edinip gezerdik. Mugallyma aýaldan soraşardyk-da, bir topar bolup gezmäge giderdik. Bilesigelijiligiň Gesera monastyry diýermiň, Şire-burhan monastyry diýermiň, ýa-da şäher kooperatiwi diýermiň, asyl bizi eltmeýän ýeri ýokdy.

Bir gezek men dynç alyş günü kooperatiwde öz obamyzyň aragyna pete-pet gabat geläýdim. Ol torbagan derisini geçirmäge gelen eken. Men ondan ur-tut syrtyňa mündürip oba alyp git diýip ýalbarmaga durdum. Onuň ýazky ýaýlasy bilen biziňkiň arasy esli ýol bardy. Men onuňkydan öz öýmüze pyýada gitdim we ýol boýam özümiň duýdansyz gaýdyberenimi nähili düşündirerkäm diýip şol pikir edip geldim. Mugallymym näsaglady diýsemmikäm? Beý diýsem-ä ynanmazlar. Jogap berdiler diýip ýalan sözlesemmikäm? Beýdiýsem näme üçin wagtyndan öñ jogap berdiler diýip sorarlar ahyryn. Kakam ýap-ýaňy Sagan-sara, meniň ýanyma baryp gaýtdy ahyryn. Sapagymyzda oturdy, arakesmede meniň depderlerimi açyp gördü. Özi bilimsiz bolangoň meniň çırmaşdyranlaryma baý begend-ä! "Oglum ylmyň magadyna ýetjek" diýip, ol guwanç bilen aýtdy we gaýdanda bolsa bir ýanyçany tutuşlygyna maňa berip gitdi. Men ony şol bada maýdaladyp özüme süýji-püýji ýaly zatlary alyndym, galan puluma bolsa eneme sowgatlyk üçin garaly kişdesi ýaly süýji zatlary aldym. Şol alanlarymam ynha men alyp gelýärin.

Men ata-enemiň öñünde özümi aklar ýaly näme tapsamkam diýip gelşime birden, düýn uly adamlardan bogdo-gegeniň erbet näsaglandygyny eşidenim ýadyma düşdi. Ine, saňa gerek bolsa bahana! Ata-enem bogda hormat goýýardy. Şuňuň ýaly möhüm täzelik aýdamsoň olaryň maňa käýinibiljek gümany ýokdur.

Mekdebiň direktory we mugallyma aýal beýleki önde baryjy adamlar ýly bogdo-gegeniň aslynyň hudaýdan gelip çykandygyna ynanmaýardylar. Rossiýada Oktýabr rewolýusiýasyny adamlar däl-de hudaýyň edendigine olar ynanmaýardylar. Olar dünýäde hiç hili aždarha-da, hiç hili keramatly ruh-da ýok diýärdiler, bularyň hemmesi erteki, ýalan zatlar diýärdiler. Geografiýa sapagynda bize gündizlik bilen gjäniň nähili çalyşýandygyny, aýyň we günüň nämedigini düşündirdiler. Mongoliýada metjidiň döwletden aýrylandyyyny, indi bogdo-gegeniň diňe halk

hökümetiniň çykaran kararyna gol çekýändiginem gürrüň berdiler. Bu zatlara men gözümi mazaly ýetirdim, ýöne nähilem bolsa bir wakadan peýdalanyп, ata-enemiň dini duýgularyny yralap görmegi ýüregime düwdüm.

Maňa öýde begenmek begendiler, heý goýaý. Kim bilen nädip geldiň diýen sowallar bilen üstümi gömdüler. Ýone şol sowallardan howply sowala iň golaýy: "Mekdepdäki ýagdaylaryň niçik?" diýen sowal boldy. Garaňky gatlyşdy. Mallar agyla salyndy, öý işlerden dynyldy. Ine, ahyrsoňy menden entek tomsa çenli wagt köp, seni nädip öýe goýberäýdiler diýen soragy berdiler.

– Siz näme eşitmediňizmi? Bogdo-gegen öldi ahyryn – diýip, men uzak oýlanyp durman aýtdym.

– Seniň aýdýanyň näme, nähili betbagtçylyk bolupdyr – diýip, enem ör-gökden geldi. Ol muňa şeýle bir gynandy welin, meň oña ýüregim awaberdi, ýone nähili bolsa-da aldadym diýmek bolmajakdy.

– Hawa, bogdo öldi – diýip men ynamly sesim bilen gaýtaladym. Gaýtalasamam-a gaýtaladym welin, özümem gorkymdan ýaňa näderimi bilmedim.

Men adamlary uly basga goýdum. Öýde çyrany ýakyp we dyzlaryna çöküp, doga okamaga başladylar. Men bu eden etmişim üçin gaty erbet boldum, ýone oňa derek öydäkileriň doga okamak bilen garabaşagaý bolup, soň menden zat soramaga elliři ýetmedi. Soňra enem özünüň bir gezek bogdonuň ak pata bermegine mynasyp bolşuny gürrüň berdi. Men bolsam öz nobatymda, bogdo-gegeniň ýogalanyny nireden eşidendigimi we habaryň Altanbulaga nähili täsir edendigini soraşdyrybermezligi üçin, zyýarata nähili gidendigi we Urgide nämeler görendigi hakdaky sowallar bilen onuň üstüni gömdüm. Meniň häliden bări ukym gelýärdi, ýone men uka gidip barýarkamam ertir kakam örüden gaýdyp gelende nähili boljakdygynyň pikirini edýärdim. Ol oglunyň okaýandyggyna nähili begenipdi ahyryn! Meni mekdebe milisionerli iberenem bolsalar, öýde maňa guwanýardylar. Bogdonyň bolsa, megerem, ölüm ýadyna-da düşýän däldir! Men ahyry howsalaly pikirlerden halys bolup, uka gitdim. Men ertiri oýanyp gözümi açyp-açmankam öýde meni güýz gelip, mekdebe alyp giden milisioneriň

oturandygyna gözüm düşdi. Asyl şol gije bogdo-gegen doğrudanam ölen eken. Milisioner bolsa samon merkezinden Altanbulaga gaýdyp barýar eken. Ony samona bogdonyň ölendigini habar bermek üçin iberen ekenler. Meniň oýanandygymy görüp, milisioner maňa göz gypyp goýberdi:

– Ýigdekçe, ikimimiziň ugrumyz bir. Ýör, ýaba mün, syrtyma mündürip alyp gideýin.

Beýle pikir etmek, elbetde gowy däl, ýöne meniň sözlän ýalanymyň çyn bolup çykandygyny eşidenimde, men bir begenmek begendim welin, heý goýaýyň!

Býambın RINÇEN,
mongol ýazyjysy.

Rusçadan terjime eden: Rahman BABAÝEW.

Hekaýalar